

emirlerinden Kaymaz'ın Şümle tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra Muhammed b. Mahmûd'a teslim edilmesi muhtemelen bu saldırının en önemli sebeplerinden biriydi. Şümle bu sorunu yine barış yoluyla çözdü ve çatışmalardan uzak durmayı başardı.

Sultan Muhammed b. Mahmûd'un vefatının ardından Irak Selçuklu tahtı için III. Melikşah ile Süleyman Şah ve Arslan Şah arasındaki mücadele sırasında Şümle bazan III. Melikşah'ı, bazan da Arslan Şah'ı destekledi ve 555 (1160) yılında III. Melikşah'ın oğlu Mahmud'a atabeg tayin edildi. Şümle bu yeni görevi sırasında daha geniş bir alanda faaliyet gösterdi, yeğeni İbn Şenkâ kumandasındaki bir orduyu Vâsıt ve Basra yöresine sevketti. 561'de (1166) Vâsıt Valisi Hutlubars'ı (Kutlubars) yenilgiye uğratan İbn Şenkâ'nın daha sonraki hedefi Basra oldu. Onun bu yöredeki faaliyetleri Şümle tarafından desteklendi ve bölgedeki Mâhikî Kalesi ordugâh olarak belirlendi. Abbâsî Halifesi Müstencid-Billâh'ın elçisi Yûsuf ed-Dimaşkî bu sırada Mâhikî'de bulunan Şümle'yi ziyaret etti ve halifenin uyarılarını bildirdi. Şümle ise Vâsıt, Hille ve Basra'nın, atabegi olduğu Mahmud'a iktâ edildiğini ve bu bölgeler üstünde onun adına hâkimiyet tesis etme niyetinde olduğunu bildirdi. Diploması yoluyla istediğini elde edemeyen halife, Şümle ve taraftarlarını Hâricîlik'le itham etti, lânetlenmeleri gerektiğini söyledi. Ayrıca Vâsıt Valisi Arğuş (Erkuş) el-Müsterşid'i ve diğer emirlerini Şümle ile savaşa sevketti, mağlûp olan Şümle Hûzistan'a dönmek zorunda kaldı.

564'te (1168-69) Salgurlu Atabegi Muzafferüddin Zengî'nin ve askerlerinin kendilerine kötü muamele etmesinden şikâyetçi olan halk Şümle'den yardım istedi. Bunu fırsat bilen Şümle, Fars bölgesine sefer düzenleyip Muzafferüddin Zengî kuvvetlerini yenilgiye uğrattı ve Fars'ı ele geçirdi. Fakat Şümle de halka kötü muamelesi ve İbn Şenkâ'nın bölgedeki yağmacılık faaliyetleri yüzünden kısa sürede Fars bölgesindeki nüfuzunu kaybetti; Fars halkının daveti üzerine bölgeye gelen Muzafferüddin Zengî ve müttelikleri karşısında tutunamayarak Hûzistan'a döndü. Buradan Ahvaz bölgesine sefer düzenledi, Ahvaz'ın zaptından sonra Nihâvend bölgesini ele geçirmek için planlar yaptı. Ancak Azerbaycan ve Arrân Atabegi Şemseddin İldeniz, Nihâvend'in zaptını engelledi. Ardından İbn Şenkâ onun emriyle Nihâvend Kalesi'ni aldı. Şümle bölgede kalıcı olmayı amaçladığından Mâhikî yakınlarında yeni

bir kale inşa ettirmek istedi. Fakat halife ordusunun saldırıları karşısında yenilgiye uğradı; İbn Şenkâ savaş meydanında öldürüldü ve kesik başı Bağdat'a gönderildi. Bu olaydan sonra geri çekilen Şümle, Hûzistan yöresindeki Türkmen aşiretleriyle çatışmaya girdi. Türkmenler, Azerbaycan ve Arrân Atabegi Muhammed Cihan Pehlivan'ın desteğini alarak Şümle'nin ordusunu mağlûp etti. Şümle bu savaşta yaralandı, oğlu ve yeğeniyle birlikte esir düştü. Atabeg Muhammed Cihan Pehlivan'a götürülen Şümle iki gün sonra öldü.

Şümle'nin yerine geçen oğlu Garsüddin, Irak Selçuklu Sultanı II. Tuğrul döneminin (1177-1194) ünlü emirlerinden olup sultanın Hemedan seferinde büyük başarılar göstermişti. Garsüddin'den sonra Hûzistan emirliğinin başına muhtemelen Şümle'nin diğer oğlu Şerefeddin Emîrân geçti. Şerefeddin'in III. Melikşah'ın oğlu Melik Muhammed'in atabegi olduğu rivayet edilir. Bu dönemde Şerefeddin Emîrân ile Atabeg Muhammed Cihan Pehlivan arasında dostluk ilişkileri kuruldu, bu ilişkiler Şümle'nin torunlarına verilen ahidnâme ile pekiştirildi. Böylece ahidnâme ile, Şümle'nin ahfadının Hûzistan ve Luristan toprakları üzerindeki hâkimiyet hakları onaylanmış oldu. Şerefeddin Emîrân'ın ardından Hûzistan emirliğinin yönetimini Muzafferüddin Sü-Sıyan üstlendi. Onun vefatından sonra Şümle'nin torunları arasında çatışma çıktı. Bunu fırsat bilen Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînilâh, Hûzistan'a bir ordu sevk edip Şümle'nin ahfadını bertaraf etti ve Hûzistan Emirliği'ne son verdi. Şümle'nin ahfadından bazı kişiler Bağdat'a götürüldü, burada kendilerine tahsis edilen evlerde göz hapsinde tutuldu. Nasreddin adlı emîr başta olmak üzere diğer aile fertleri Salgurlu Atabegi Sa'd b. Zengî'nin himayesine girdi. VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu ve Abbâsî çevresinde varlığını sürdüren Şümle ahfadının hâkimiyet alanı sadece Hûzistan'la sınırlı kalmadı, bazı kaynaklara göre Luristan, Nihâvend, Basra, Vâsıt gibi bölgeleri de kapsadı. Hatta Şümleoğulları'nın otuz civarında kaleye hükmettikleri ve bazı Hûzistan emirlerinin sikke darp ettikleri rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 255; Râvendî, *Râhatü's-sudûr*, s. 260-261, 347; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, Beyrut 1992, XI, tür.yer.; XII, 108-109; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 209, 256; Sibî, İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, I, 268, 330; Sadreddin Ali b. Nâsır el-Hüseynî, *Zübdetü't-tevârih: Ahbârü'l-ümerâ' ve'l-mülûkî's-Selcûkıyye* (nşr. Muhammed Nûreddin), Beyrut 1405/1985, s.

284; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1980, s. 126-127, 260-264, 582-583; a.mlf., "Avşarlar", *TDA*, sy. 62 (1989), s. 120-122; Ziya Bünyadov, *Azerbaycan Atabeyler Devleti (1136-1225-ciller)*, Bakü 1984, s. 38, 50, 67; Erdoğan Merçil, *Fars Atabegleri, Salgurlular*, Ankara 1991, s. 33, 37-38, 41, 44; Muharrem Eren, *Kocaavşar Köyü ve Tarihte Avşarlar*, İstanbul 1992, s. 234-237; Muhammed Ali İmâm Ahvâzî, *Târîh-i Hûzistân* (nşr. Abdülmuhammed Rûhbahşân), Tahran 1379 hş., s. 250-255; Enver Çingizoğlu, *Avşarlar*, Bakü 2008; Qiyas Şükürov, "Geçmişten Günümüze Avşarlar", *Anadolu'da Yörükler: Tarihî ve Sosyolojik İncelemeler* (ed. Hayati Beşirli – İbrahim Erdal), Ankara 2007, s. 153-156; a.mlf., "Huzistan Avşar Emiri Şümle ve Ahfadı", *TD*, sy. 48 (2008), s. 1-15; Emir Kalkan, "Afşarlar", *TDA*, sy. 19 (1982), s. 29, 33-34; Ergin Ayan, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Dağılıma Sürecinde Huzistan Avşarları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/18 (2011), s. 187-194.

QIYAS ŞÜKÜROV

ŞÜTAYBÎ

(الشطبي)

Ebü Abdillâh Muhammed
b. Alî b. Muhammed b. Hasen
b. Hayyûn es-Sıkillî el-Endelüsî
el-Bürçî eş-Şütaybî
(ö. 963/1556)

**Faşlı Şâzelî-Zerrûkî şeyhi,
müfessir.**

882 (1477) yılında doğdu. Sultan Ebü İnân el-Merîni'nin hükümdarlığı döneminde (1348-1358) Endülüs'ten Fas'ın kuzey kesimine göç eden Bürçiyûn diye tanınmış bir aileye mensuptur. Şâzeliyye-Zerrûkiyye tarikatının pîri Şeyh Ahmed Zerrûk'un halifesi Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yûsuf el-Milyânî er-Râşidî dışında hocaları ve müşidleri hakkında bilgi yoktur. Hac yolculuğu sırasında Şam'da Meymûniyye tarikatının pîri Şeyh Ali b. Meymûn el-Gumârî el-Mağribî'yi de ziyaret etmiş olmalıdır. Şütaybî, dönüş yolunda Zerrûk'un türbesinin bulunduğu Libya'nın Mısrâte şehrine uğradı ve orada üç yıl kaldı. Bu sırada ziyaret için gelen veya orada ikamet eden Zerrûk'un talebelerini tanıma fırsatı buldu, tarikatın temel metinlerini okudu, Zerrûk'un müellif hattı eserlerini istinsah etti. Şütaybî'nin Ahmed b. Yûsuf er-Râşidî'den ne zaman hilâfet aldığı bilinmemektedir. Şeyh Zerrûk ile çağdaş Cezûliyye ve Bistâmiyye mensupları arasındaki ihtilâfın Zerrûkiyye mensuplarına karşı doğurduğu şiddetli düşmanlık ortamında Fas'a dönen Şütaybî, Zerrûk gibi yöneticilerden ve kalabalık yerleşim merkezlerinden uzak kalmayı tercih etti.

Fas'ın kuzey kesiminde Benî Zervâl kabilesinin yaşadığı dağlık bölgede Cebelüvedke denilen yerde bir süre kaldıktan sonra bu kabilenin kollarından Benî İbrâhîm'in bulunduğu Tâzgradre köyüne yerleşerek çiftçilikle meşgul oldu; buradaki camide imamlık yaptı ve bir medrese açarak talebe yetiştirdi. *Devhâtü'n-nâsirî* müellifi İbn Asker el-Mağribî'nin hocaları olan Ebû Ali Mansûr el-Bicâî ve Ebû Hafis Ömer el-Veryağlî ile Abdullah b. Saîd el-Mennânî el-Hâhî, Ebû Nuaym Rıdvân b. Abdullah el-Cenevî, Cemâleddin Muhammed b. Abdurrahman İbnü'l-Fakire onun talebe ve müntesipleri arasında yer alır. Vattâsî hükümdarlarından uzak duran Şütaybî, onların hâkimiyetine son veren Sa'dîler Hükümdarı Mevlây Muhammed eş-Şeyh'in davetlerine de karşılık vermedi. 2 Rebü'lâhir 963'te (14 Şubat 1556) Tâzgradre'de vefat etti.

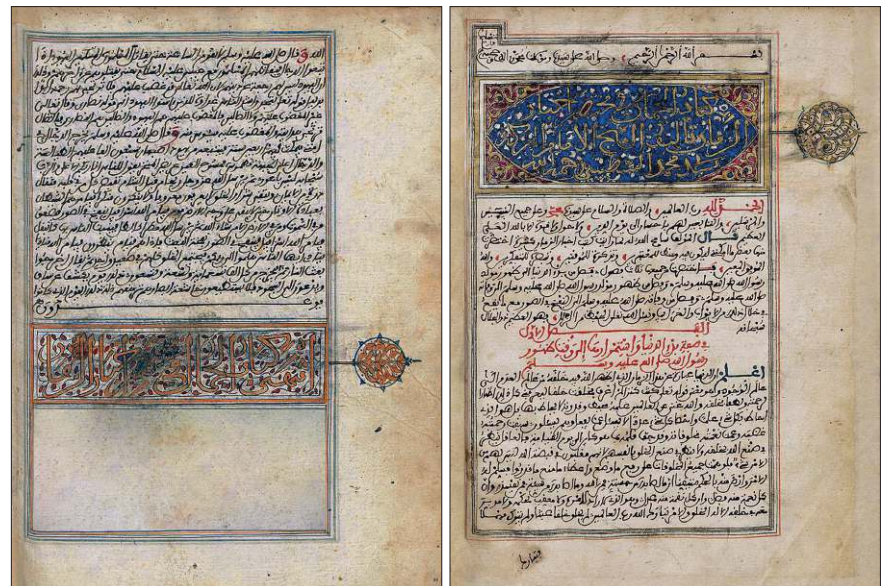
Şütaybî, Zerrûkiyye-Râsidiyye'nin önde gelen şahsiyetlerinden biri olmasına rağmen ayrı bir tarikat kurmayıp Zerrûkiyye usulünü sürdürmüştür. Aslında onun Râsidi'ye mürid olmak için değil Zerrûkiyye'ye en yakın silsileye tâbi olmak için intisap ettiği, Râsidi'nin Zerrûk'a muhalif görüş ve uygulamalarını benimsemediği (Abdullah Necmî, *et-Taşavvuf ve'l-bid'a*, s. 217-218), Zerrûk'un düşüncelerinden oldukça etkilendiği kaydedilir. Rüyalarında sık sık müşahade ettiğini söylediği Hz. Peygamber'in öldüğünü söyleyen kimsenin küfre düştüğünü ileri sürmüş, başta Ömer b. İsa eş-Şerîf el-Alemî olmak üzere ulemânın şiddetli eleştirilerine mâruz kalıp tekfir edilince, ölümden ne kastettiğine dair te'villerde bulunarak bu tartışmadan uzak durmuştur.

Eserleri. 1. *el-Lübâb fî müşkilâtî'l-Kitâb*. Kur'ân-ı Kerîm'deki müşkil ve müphem âyetlerin izahına dair bir tefsirdir (Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 795, 1129, 1436, 1540, 1779, 3526, 8138, 8601, 9946; Rabat el-Hizânetü'l-âmme, nr. 1995D, 2055K, 2963D, 2971D; Selâ el-Hizânetü's-Subeyhiyye, nr. 72; Titvân el-Hizânetü'l-âmme, nr. 289; ayrıca bk. Eşkar, s. 83-84). Şütaybî eserini *el-Lübâbü'l-muhtaşar li-ehli'l-bidâye ve'n-nazar* adıyla ihtisar etmiştir (el-Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 52; *el-Envâr fî müşkilâtî âyâtin mine'l-kitâb* adıyla, Titvân el-Hizânetü'l-âmme, nr. 783M, vr. 204-478). Muhammed Bû Tarbûş, *Ebû Abdillâh eş-Şütaybî: Âşarühü ve menhecühü fî't-tefsîr* adlı çalışmasında (yüksek lisans tezi, 1990, Rabat V. Muhammed Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) bu iki eseri incelemiştir. *el-Lübâb*'in

bazı bölümleri Riyad Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi'nde Abdullah b. Abdülazîz es-Sebtî (Tevbe sûresinin sonuna kadar), Muhammed b. Hassân b. Muhammed Mürâcim (Sâfât sûresinden Kur'an'ın sonuna kadar) doktora tezi olarak neşre hazırlamıştır (1423-1424). **2. *el-Cümân fî (muhtaşari) aḥbâri'z-zamân*.** Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümünde yaratılıştan Hz. Peygamber'e kadar umumî tarih özetlenmiş, ikinci bölümde Hz. Peygamber'in hayatı anlatılmış, üçüncü bölümde Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler ve Abbâsiler'den el-Müstekfî-Billâh'ın halifeliğine kadar olan dönemle kısaca Mısır ve Endülüs'ün fethi, Ya'kûb el-Mansûr zamanına kadar Muvahhidler devri, kıyamet ââmetleri ve dünyanın sonu meselesi ele alınmıştır (Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 523, 1238; Rabat el-Hizânetü'l-âmme, nr. 40D, 1094D, 5798D; Berlin Staatsbibliothek, MS. Ldbg., nr. 138; ayrıca bk. İnân, I, 130-131; a.mlf. v.dğr., I, 364-365; Abdullah Necmî, *et-Taşavvuf ve'l-bid'a*, s. 243). İbn Süde'nin *el-Cümân*'ı geniş hacmine rağmen faydasız bir kitap olarak nitelendirmesi (*Delilü mü'errihî'l-Mağribî'l-aḫşâ*, I, 157), Zerrûkiyye-Râsidiyye tarikatına karşı öteden beri Fas'ta görülen olumsuz bakışın etkisiyle varılan bir yargı olarak değerlendirilmiştir (Abdullah Necmî, *et-Taşavvuf ve'l-bid'a*, s. 246-247). Silvestre de Sacy, Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 762, 769) Şehâbeddin

Ahmed el-Makkarî'ye (el-Mukrî diye kaydedilir) nisbetle *Kitâbü'l-Cümân min muhtaşari aḥbâri'z-zamân* adıyla kayıtlı iki yazma nüshayı tanıtarak eserin bir özetini Fransızca'ya çevirmiştir (bk. bibl.). Bu nüshalardan söz eden Saint Martin, eserin Mes'ûdî'nin *Aḥbârü'z-zamân*'ının muhtasarı olması hususunda şüphesini dile getirirken Muhammed Kürd Ali de Şam'da Dârü'l-kütübî'l-Arabiyye'de kayıtlı olan başından bir iki varakı eksik bir nüshasını tanıttığı yazısında eseri Mes'ûdî'nin *Aḥbârü'z-zamân*'ının muhtasarı olduğu tahmininde bulunur (*MMİADm.*, III/1 [1341/1923], s. 239-242). Brockelmann ise Muhammed b. Ali eş-Şâtîbî'ye nisbet ederek 870 (1465) yılında Tâze'de yazıldığını kaydettiği eseri *Uḫūdü'l-cümân fî (muhtaşari) aḥbâri'z-zamân* (*GAL*, II, 340; *Suppl.*, II, 373) ve *el-Cümân fî muhtaşari aḥbâri'z-zamân* (*Suppl.*, III, 1197, 1281) adlarıyla kaydeder. **3. *el-İşârâtü' (el-Envârü)'s-seniyye ilâ ba'zi me'ânî'l-Mebâhişi'l-aşliyye*.** İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî'nin *el-Mebâhişi'l-aşliyye 'an cümleti't-tarîkati's-şüfiyye* adlı manzum eserinin şerhidir (Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 1925, 5610; İskenderiye el-Mektebetü'l-belediyye, nr. Tasavvuf 3058; Mektebetü Mekkete'l-mükerreme, nr. 44 Ed'iye; el-Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 1501; Merkezü'l-Melik Faysal, nr. 2729/3F). **4. *Uyûnü'n-nâzirîn fî şerhi Menâzili's-sâ'irîn*.** Hâce Abdullah Herevî'ye ait eserin

Şütaybî'nin *el-Cümân* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Berlin Staatsbibliothek, MS. Ldbg., nr. 138)

şerhidir (nşr. Muhammed Emîn el-Guveylî, Rabat 1433/2012). **5. Miiftâhu'l-cenne el-mütevakkıf 'ale'l-Kitâb ve's-Sünne (Miiftâhu'l-cenne bi-şarhi'l-'amel bi'l-Kitâb ve's-Sünne).** Dua ve evrâda dairdir (Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 5626, 5908; İskenderiye el-Mektebetü'l-belediyye, nr. Fevâid 27). **Muhammed b. Muhammed es-Selevî** eseri ihtisar etmiştir. **6. Tahmîsü'l-Bürde ve't-ta'lik 'aleyhâ (Şerhu'l-Bürde).** Bûsîrî'nin eseri üzerine kaleme alınmıştır (bir nüshasının Tıtvân'da Müntasır er-Reysûnî Kütüphanesi'nde olduğu zikredilir). **7. Şan'atü'l-filâha.** Sekiz babbdan oluşan eserde müellif İbn Liyûn, İbn Bassâl, Tığnerî ve İbn Vâfid gibi Endülüs ziraat âlimlerinin eserlerindeki bilgiler yanında kendi tecrübelerine de yer vermiştir (V. Muhammed Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi Ktp., Rabat, nr. 225).

Diğer bazı eserleri de şunlardır: *el-Haddîkatü'l-müstaķille fî fetâvâ 'ulemâ'i'l-ümme* (Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye,

nr. 3976; müteahhirîn Endülüs ulemâsının fetvaları derlenmiştir); *Fethu'l-bâbi'l-mültezimi'l-câmi' li-ba'zi Kitâbi'l-Hikem* (Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 1777D, 2627K; İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Hikemü'l-'Ağâ'iyye*'sinin şerhidir); *Nebzetün felekiyye li'l-ihtibârâti'n-nücûmiyye* (Tunus Dârü'l-kütübi'l-vatanîyye, Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, nr. 26); *Şerhu Envârî's-serâ'ir ve serâ'iri'l-envâr* (Ahmed b. Muhammed eş-Şerîşî'nin tasavvufa dair kasidesinin şerhidir); *Zâtü'l-faşleyn ve aḥla'ü'n-na'leyn* (kimyaya dairdir; el-Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 1416/4).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asker el-Mağribî, *Devḥatü'n-nâsir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 16-17; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ḥicâl*, II, 203; Hudaykî, *Ṭabakât* (nşr. Ahmed Bûmezzû), Dârülbeyzâ 1427/2006, I, 269-270; Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, I, 89-90; S. de Sacy, "Le livre des perles, recueillies de l'abrégé de l'histoire des siècles ou abrégé de l'histoire universelle", *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du roi*, Paris 1789, II, 124-163; Saint Martin, "Mas'oudy",

Biographie universelle, ancienne et moderne, Paris 1820, XXVII, 391; Brockelmann, *GAL*, II, 340; *Suppl.*, II, 373, 1039; III, 1197, 1281; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullah Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1427/2006, II, 291; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delilü mü'errihi'l-Mağribi'l-aķşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 156-157; Muhammed Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib fi 'ahdi's-Sa'diyyin*, Rabat 1396/1976, I, 122, 159, 162; II, 463, 481, 482, 483, 560; M. Abdullah İnân, *Fehârisü'l-Hizâneti'l-Melekiyye: Fihrisü kısmi't-târiḥ ve kütübi'r-rahâlât*, Rabat 1400/1980, I, 129-131; a.mlf. v.dğr., *Fehârisü'l-Hizâneti'l-Haseniyye*, Rabat 1421/2000, I, 362-367; Abdullah Necmî, *et-Taşavvuf ve'l-bid'a bi'l-Mağrib: Ṭâ'ifetü'l-'Akâkize*, Dârülbeyzâ 2000, s. 211, 217-218, 226, 240-248; a.mlf., "eş-Şütaybî, el-Ḥâc Muhammed", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1423/2002, XVI, 5378-5380; Saïd Lemrâbtî, *Fihrisü'l-maḥḥûḥâtü'l-'Arabiyyeti'l-maḥfûza fî'l-Hizâneti'l-'âmme bi'r-Rabâḥ*, Dârülbeyzâ 2002, VII, 296-298; Muhammed Tayyib, *eş-Şeyḥ Ahmed Zerrûk: Muḥtesibü'l-'ulemâ' ve'l-evliyyâ'*, Mısrâte 2008, s. 151; Suâd Eşkar, *et-Tefsîr ve'l-müfessirün bi'l-Mağribi'l-aķşâ*, Kahire 1431/2010, s. 82-85; M. Kürd Ali, "Kitâbü'l-Cümân", *MMADm.*, III/1 (1341/1923), s. 239-242. AHMET ÖZEL